

Wkład polskich myślicieli w rozwój idei integracji europejskiej na przestrzeni wieków

Wstęp

Pojęcie integracji europejskiej utożsamiane jest często z wydarzeniami ostatnich kilkudziesięciu lat, zaś jej postrzeganie ograniczone jest głównie do Wspólnot Europejskich oraz późniejszej, a właściwie dzisiejszej już Unii Europejskiej. Jest to jednak pogląd błędny, a przynajmniej niekompletny, gdyż początki procesów integracyjnych pojawiały się, pod różną postacią, już w starożytności, stopniowo doprowadzając do powstania nowoczesnej, aktualnie nam znanej „zjednoczonej Europy”. Koncepcję tę można w skrócie przedstawić jako ideę jedności Europy. Idea ta, rozumiana jako dążenie do zjednoczenia Starego Kontynentu ma swoją długą historię i była związana ze zjednoczeniem zarówno politycznym, gospodarczym, jak i społecznym [Baczkowski 1995].

Wraz z przyjęciem chrztu przez Mieszka I w 966 roku, Polska stała się integralną częścią chrześcijańskiej Europy. Jak zauważa P. Eberhardt [2010], zmienna sytuacja Polski nie przeszkodziła, a może nawet pomogła powstawaniu polskich koncepcji integracyjnych w Europie. Niestety nie są one dość znane za granicą, a w Polsce stały się obiektem zainteresowania od niedawna.

Pomimo mnogości idei zjednoczenia Europy, pojawiających się w umysłach polskich myślicieli, jednoznaczne określenie momentu w którym się narodziła jest trudne. Literatura wskazuje niejednokrotnie na II wojnę światową jako początek pogłębionych rozważań nad tą tematyką. Ma to związek z uznaniem przez polską emigrację kluczowego znaczenia integracji europejskiej dla bezpieczeństwa i stabilnej pozycji Polski na arenie międzynarodowej. W tym kontekście, jak zauważa J. Bar [2012] kluczową rolę odgrywa J. Retinger (zob. [Pieczewski 2008]). Przyznanie mu pierwszeństwa w powstaniu polskiej idei zjednoczonej Europy byłoby jednak rażącym nadużyciem. Literatura poświęcona tej tematyce wielokrotnie wskazuje na wcześniejsze, polskie pomysły integracyjne. Jednakże, jak głęboko wstecz należy szukać w historii genezy

polских rozważań o europejskim zjednoczeniu? Istota wkładu w rozwój polskiej myśli politycznej dotyczącej idei zjednoczenia kontynentu została w ostatnim czasie dość dogłębnie omówiona w krajowej literaturze przedmiotu. Do najważniejszych monografii należy zaliczyć przede wszystkim prace A. Borzysa i J. Sadowskiego [2007], A. Pieczewskiego [2008], czy też G. Witkowskiego [2001].

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie wkładu polskich myślicieli w rozwój idei integracji europejskiej. Ze względu na obszerność tej tematyki, publikacja będzie mieć charakter krótkiej syntezy przedstawiającej wybrane osoby i grupy posiadające istotny wkład w rozwój polskiej myśli integracyjnej w podziale na stosowne okresy.

1. Czasy przedrozbiorowe

Wejście Polski do kręgu kultury zachodnioeuropejskiej wraz z chrztem Mieszka I w 966 roku przyniosło na polskie ziemie zachodni dorobek cywilizacyjny. Elementy przynależności do nowego kręgu kulturowego, takie jak chrześcijaństwo w obrządku zachodnim, łacina jako język liturgii oraz dyplomacji, wspólne kierunki w oświacie, nauce i sztuce na stałe przyjęły się do elementów polskiej kultury. W średniowieczu, zanim pojawiły się pierwsze nacjonalizmy, przynależność do kultury łacińskiej wydawała się naturalna. Poczucie jedności kulturowej przyczyniło się do powstania pierwszych traktatów o wspólnych wartościach pokojowych w stosunkach międzynarodowych oraz prawach państw do suwerennego decydowania o własnym losie, m.in. Pawła Włodkowica, Stanisława ze Skarbimierza czy późniejsze teksty Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Warto również zauważyć, iż pierwsza drukowana książka zawierająca przymiotnik „europejski” była wydana w Polsce. Było to dzieło Macieja Miechowity z 1517 roku *„Opis Sarmacji azjatyckiej i europejskiej”* [Borzys, Sadowski 2007, s. 33].

Ruchy reformatorskie i podział Europy, a także zagrożenie ze strony Turków, przyczyniło się do kolejnych pogłębionych rozważań o konieczności integracji europejskiej. Jeden z pierwszych polskich dokumentów powstałych w reakcji na wyżej wymienioną sytuację jest utwór Mikołaja Chabielskiego z 1615 roku *„Pobudka narodów chrześcijańskich na podniesienie wojny przeciwko nieprzyjacielowi Krzyża Świętego”*. Autor był żołnierzem, dopatrującym się wizji pokoju w Europie, po pokonaniu Imperium Osmańskiego, w oparciu o koalicję 12 mocarstw [Bar 2012, s. 20].

Jednym z większych ruchów integracyjnych w Europie z udziałem Polski jest zdecydowanie Unia Lubelska, a więc unia realna pomiędzy Koroną Królestwa Polskiego a Wielkim Księstwem Litewskim, zawarta w 1569 roku. Na jej mocy dwa niezależne i suwerenne państwa połączyły się w

jedną strukturę państwową: Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Integracja ta polegała m.in. na posiadaniu jednego władcy, wspólnego Sejmu i Senatu, prowadzeniu wspólnej polityki zagranicznej i obronnej oraz wspólnej polityki monetarnej z prawem bicia monety osobno w każdym z państw. Taka forma współpracy państw przetrwała ponad wiek, aż do upadku Rzeczypospolitej w wyniku rozbiorów [Kłoczowski, Kras, Łaskiewicz, 1999].

Kolejny, istotny wkład w rozwój idei jedności związany jest z dokumentem Stanisława Leszczyńskiego, zwanego przez badaczy inicjatorem idei federalizmu europejskiego. Dzieło *„Mémorial de l'affermissement de la paix generale”* datowane na lata 1748-1793 traktuje o możliwości utworzenia Ligi Państw Europejskich, opartej na relacjach pokojowych pomiędzy jej członkami, na czele z Ludwikiem XV Burbonem. W swoim dziele S. Leszczyński nie tylko przedstawia własne propozycje integracji, lecz także podejmuje się polemiki z innymi ówczesnymi pomysłami zjednoczeniowymi: Wielkim Planem Maximiliéna de Béthune księcia Sully i planem Wieczystego Pokoju opata Charlesa de Saint-Pierre’a [Borzym, Sadowski 2007, s. 48].

Trzecim, istotnym z punktu widzenia niniejszej pracy, pomysłem czasów przedrozbiorowych jest postulat zakonnika, pijara Kajetana Józefa Skrzetuskiego. W utworze *„Projekt, czyli ułożenie nieprzerwanego w Europie pokoju”* zawartym w dziele *„Historia polityczna dla szlachetnej młodzieży”* z roku 1775 postulował utworzenie trwałej ligi państw, Rzeczypospolitej Europejskiej, z własnym sejmem, wyrzekającej się wojny jako sposobu na rozstrzyganie sporów oraz opartej na chrześcijańskich ideach. Idea Skrzetuskiego nie była oryginalna. Projekt który proponował był odzwierciedleniem koncepcji pokoju wieczystego Saint Pierre’a z 1712 roku. Jak wskazuje literatura, koncepcja ta mogła być znana Skrzetuskiemu najprawdopodobniej za pośrednictwem J.J. Rousseau. Utwór Skrzetuskiego, choć wtórny, jest istotny ze względu na popularyzację ówczesnych europejskich koncepcji zjednoczeniowych w Polsce [Bar 2012, s. 20-21].

Jak wskazują analizy, powyżej wymienieni to nie jedyni autorzy polscy traktujący o integracji Europejskiej w okresie przedrozbiorowym. Do innych równie ważnych pod kątem niniejszej publikacji należy zaliczyć m.in. Sebastiana Klonowica, Krzysztofa Warszewickiego i Józefa Wereszczyńskiego (XVI wiek), Wawrzyńca Chlebowskiego i Stanisława Lubienieckiego piszącego na emigracji (XVII wiek), Wincentego Skrzetuskiego, pijara, spokrewnionego ze wspomnianym wcześniej Kajetanem Skrzetuskim (XVIII) [Bar 2012, s. 21].

2. Czasy rozbiorów

Przełom wieku XVIII i XIX, zdaniem J. Bar [2012] stanowi pewnego rodzaju okres przejściowy pomiędzy epoką oświecenia a romantyzmem. Polskie ziemie będące pod zaborem zdominowane były publicystyką określaną mianem porozbiorowej. Była ona utożsamiana z reakcją na utraconą suwerenność i próbą zmiany ówczesnej sytuacji Polski. W tym kontekście, pojawiały się koncepcje, które łączyły wyzwolenie Polski z koniecznością pokojowego zjednoczenia Europy. W tym nurcie istotne są prace wybitnych polskich publicystów, polityków: Hugona Kołłątaja, Stanisława Staszica oraz Adama Jerzego Czartoryskiego.

Pierwszy z wymienionych, H. Kołłątaj [1808] analizował koncepcję utworzenia nowego, ponapoleońskiego podziału Europy, uwzględniającego kryteria etniczne i granice naturalne. S. Staszic [1815] zawarł zaproponował zjednoczenie narodów słowiańskich pod wodzą cara, dostrzegając korzyść i ratunek dla Polski w unii z Rosją. W podobnym tonie wypowiadał się również A. J. Czartoryski [1827]. Proponował przede wszystkim stworzenie równowagi sił w Europie w oparciu o regionalne federacje etniczne: francuską, niemiecką i słowiańską. W tym kontekście, Polska miałaby być w unii z Rosją. W swoim dziele postulował również utworzenie demokratycznych instytucji w ramach federacji, szanujących prawa narodów oraz chrześcijańskiej moralności.

Do innych istotnych odwołań do idei jedności Europy w polskiej publicystyce okresu zaborów należy również zaliczyć takie autorów jak: W. B. Jastrzębowski [1831], który omawiał propozycję utworzenia konfederacji europejskiej ze wspólną armią, konstytucją oraz instytucjami, Z. E. Gordaszewski [1848] podobnie jak Czartoryski proponuje utworzenie trzech federacji: łacińskiej, niemieckiej i słowiańskiej, ponad którymi miałyby funkcjonować generalna federacja na czele z Kongresem Europejskim, S. Worcell [1849] traktujący o utworzeniu federacji europejskiej składającej się z regionalnych związków suwerennych państw z uwzględnieniem kryterium geograficznego. Jak zauważa J. Bar [2012], wspomniani powyżej autorzy i daty publikacji ich dzieł nie są przypadkowe. Na Jastrzębowskiem piętno odcisnął upadek powstania listopadowego w którym uczestniczył, z kolei Gordaszewski oraz Worcell tworzyli po wydarzeniach Wiosny Ludów w Europie.

J. Bar [2012] zwraca również uwagę na działalność A. Mickiewicza. W artykułach publikowanych w paryskiej „Trybunie Ludu” oraz w wykładach prowadzonych w Collège de France wiązał kryzys europejski z upadkiem wartości chrześcijańskich. Uważał za konieczne odnowienie tych wartości, zaś szczególną rolę przypisywał Polsce oraz krajom słowiańskim. Nie można też pominąć zaangażowania S. Buszczyńskiego [1867], który w swej pracy omawiał projekt Europy Ojczyzn, pokojowej, sprawiedliwej federacji będącej ratunkiem upadającej, jego zdaniem, Europy.

Jak już wcześniej zaznaczono, poszczególne publikacje pojawiały łącznie z konkretnymi wydarzeniami, wielkimi kryzysami i wielkimi nadziejami: okres napoleoński, okres Królestwa Polskiego, powstanie listopadowe, Wiosna Ludów czy też powstanie styczniowe. Dorobek ówczesnej publicystyki wskazuje na możliwość a nawet uzależnia odbudowę państwa polskiego od zjednoczenia się Europy. Liczne projekty zorganizowania Europy, w myśli polskiej, tworzone były tak, aby było w nich miejsce dla Polski lub narodu polskiego. Reprezentują one szeroki zakres ujęć naukowych, politycznych i społecznych. Idee te, pomimo że dążyły do jednego celu, dynamicznie dostosowywały się do wydarzeń w Polsce i w Europie [Borzym, Sadowski 2007, s. 53].

Idee integracyjne widoczne były również w nurcie socjalistycznym na początku XX wieku. K. Kelles-Krauz [1903] proponował utworzenie federacji lub konfederacji oraz powszechne rozbrojenie państw. Z kolei Bolesław Limanowski [1906] postulował utworzenie federalistycznej Europy, na wzór Szwajcarii, bez wewnętrznych barier celnych.

3. Czasy II Rzeczypospolitej

Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku wymagało od społeczeństwa zjednoczenia wszystkich sił i umysłów w celu odbudowania i wzmocnienia odrodzonego państwa polskiego. W tym czasie widoczny i zarazem zrozumiały był znaczny spadek zainteresowania ideami ogółouropejskimi. Istniała, co prawda, krajowa sekcja Paneuropy, prowadzona przez A. Lednickiego, jednakże ze względu na jej słabą aktywność, zawieszono jej działalność w 1935 roku. Międzynarodowa sytuacja polityczna również nie sprzyjała entuzjastom integracji europejskiej. Idea ta przechodziła swój kryzys, znaczenie Ligi Narodów spadało o wiele szybciej w Polsce niż w innych krajach, co związane było m.in. z niekorzystnymi postanowieniami paktu reńskiego w 1925 roku. Idea Europejskich Stanów Zjednoczonych, propagowana również przez polskiego ministra A. Skrzyńskiego straciła w kraju swojego ostatniego zwolennika. Kryzys tej idei w Polsce pojawił się akurat wtedy, gdy w Europie osiągała szczyt popularności, zaś w 1926 miał miejsce w Wiedniu pierwszy kongres paneuropejski. Osłabienie tej idei również na zachodzie pojawiło się wraz ze wielkim kryzysem gospodarczym i dojściem do władzy w Niemczech A. Hitlera.

Idee zjednoczeniowe w Polsce istniały w tym okresie, pomimo iż nie miały wyraźnego oddźwięku, zaś ich zwolennicy nie mieli znaczącego poparcia ani we władzach, ani też w społeczeństwie. Spośród osób zafascynowanych ideą Paneuropeizmu warto wymienić B. Hubermana, skrzypka światowej sławy, autora broszury poświęconej tej idei „Mein Weg zu Paneuropa” [1925]. Zarówno okres wydania jak i miejsce, nie są przypadkowe. Trwały właśnie

przygotowania do pierwszego Kongresu Paneuropejskiego, zaś Wiedeń jako miejsce wydania broszury, był wówczas centrum ruchu paneuropejskiego. Paneuropeizm oraz Liga Narodów miały również swoich zwolenników w Akademickim Związku Pacyfistów (Kraków), Akademickim Kole Przyjaciół Ligi Narodów (Warszawa), a także wśród publicznie znanych osób, takich jak: W. Jaworski, S. Cat-Mackiewicz, E. Rudziński z PSL „Wyzwolenie”, przychylne powyższym ideom pojawiały się niektóre publikacje i komentarze działaczy PPS [Bar 2012, s. 23-24].

Poparcie idei Paneuropy widoczne było również u wspomnianego wcześniej A. Lednickiego, prezesa Polskiego Komitetu Związku Paneuropejskiego. W swoim tekście [1929] popularyzował pomysły twórców owej idei, ale również przedstawiał własne poglądy, obawy i nadzieje odnośnie tworzenia się Stanów Zjednoczonych Europy pod kątem polskiej racji stanu. W tym okresie, w Polsce o wiele bliższe była idea federalizmu regionalnego. Były one widoczne również u J. Piłsudskiego. Kolejne koncepcje geopolityczne miały również charakter federacyjny, należały do nich m.in. koncepcja jagiellońska, międzymorza, prometeizmu.

Kryzys tych idei w myśli polskiej w dwudziestolecie międzywojennym, spowodowany był najpierw efektami traktatu ryskiego (1921) i konferencji w Locarno (1925), następnie coraz bardziej widocznym zagrożeniem ze strony Niemiec. Idee te, mimo że ich znaczenie spadło, to na stałe wpisały się w polską myśl integracyjną. Ponowne ich odrodzenie miało miejsce w latach 30. XX wieku następnie zaś po wybuchu II wojny światowej [Bar 2012, s. 24].

4. Czasy okupacji hitlerowskiej

Zbrojna agresja hitlerowskich Niemiec na Polskę 1 września 1939 roku przyczyniła się do odnowienia idei federacyjnych w polskiej dyplomacji. Premier Władysław Sikorski już w 1939 roku planował powstanie solidarnej współpracy państw słowiańskich. W roku kolejnym (1940) MSZ rozwijało koncepcję europejskiej integracji regionalnej. W ramach tej koncepcji miał powstać związek państw Europy Środkowo-Wschodniej, jako załączek przyszłej integracji o charakterze ogólnoeuropejskim. Rok 1941 to czas rozwijania koncepcji utworzenia unii polsko-czechosłowackiej. W ramach niej, udało się utworzyć wspólną komisję koordynacyjną, zaś strona polska przekazała projekt konstytucji Związku Polsko-Czechosłowackiego [Łukasiewicz 2007, s. 113]. Jak zauważa J. Sadowski [2007], koncepcja ta była najbardziej zaawansowaną próbą utworzenia związku federacyjnego. W 1942 roku rządy Czechosłowacji oraz Polski porozumiały się co do utworzenia unii celnej. Powstała również Rada Planowania Europy Środkowej i Wschodniej.

Jak można zauważyć, polityka krajowych władz na emigracji w kierunku integracji prowadzona była dość aktywnie. Pomimo okupacji kraju, nawet partie mniejsze i mało znaczące

ugrupowania polityczne przedstawiały własne koncepcje planów federacyjnych. Można tu m.in. wspomnieć o Polskiej Ludowej Akcji Niepodległościowej [Bar 2012, s. 25].

Poza działalnością prowadzoną przez MSZ polskiego Rządu na uchodźstwie również osoby prywatne podejmowały wysiłki integracyjne. A. Mühlstein publikując na łamach czasopisma „New Europe and World Reconstruction” [1940] postulował utworzenie w Europie Środkowej federacji sześciu państw regionu. Bliski idei integracji europejskiej był również wspomniany J. Retinger, który w pełni oddał się tej sprawie po roku 1946. E. Romer, współtwórca Komitetu Zachodniosłowiańskiego i autor publikacji „Federalizm a imperializm – rozważania geopolityczne” [1942], a także A. Doboszyński (zob. [Bar 2012]).

Wiosną 1943 roku, wraz z tragiczną śmiercią premiera gen. Władysława Sikorskiego, działania polskich polityków stawały się coraz mniej aktywne. Również strona Czechosłowacka stopniowo wycofywała się z wcześniejszych uzgodnień. Polsko-czechosłowackie rozmowy ostatecznie zawieszono w wyniku zerwania stosunków dyplomatycznych Polski ze Związkiem Radzieckim w kwietniu 1943 roku po odkryciu zbrodni katyńskiej. Późniejsza ofensywa Armii Czerwonej sprawiła, że polskie plany federacyjne i zjednoczeniowe stały się polityczną utopią. Polscy politycy wciąż funkcjonowali na arenie międzynarodowej, jednakże ich rola i udział był zbyt słaby, a by móc wpływać na przebieg wydarzeń w ówczesnej Europie [Bar 2012, s. 25].

5. Czasy powojenne

Przejęcie władzy w Polsce przez komunistów po zakończeniu wojny uniemożliwiło realizację planów federacyjnych. Jednakże, myśl polityczna przetrwała i była żywa na emigracji. Pojawili się działacze zwani „federalistami drugiej generacji”, do których J. Bar [2012] zalicza m.in.: P. Wandycza, R. Piłsudskiego, S. Grocholskiego, Z. Jordana, J. Jankowskiego. Swoją działalność kontynuowali wcześniejsi federaliści jak J. Retinger, E. Raczyński, K. Morawski oraz A. Bregman.

W 1949 roku, w ramach Europejskiej Unii Federalistów utworzono Związek Polskich Federalistów. Powstał on z inicjatywy grupy Niepodległość i Demokracja oraz R. Piłsudskiego w lutym 1945 roku, tuż po konferencji w Jałcie. Dla obu podmiotów federalizm miał pierwszoplanowe znaczenie i zakładano początkowo, iż ówczesny podział Europy jest przejściowy, zaś w niedalekim czasie może potencjalnie wybuchnąć kolejna wojna. Założona w 1950 roku polska rozgłośnia Radia Wolna Europa zaczęła w swych audycjach propagować idee zjednoczenia.

Lata 50. przyniosły załamanie nadziei na realizację planów federacji regionalnej. Wewnątrz środowiska federalistów pojawiała się krytyka idei, co skutkowało osłabieniem jej znaczenia. Od

drugiej połowy lat 40. i przez całe lata 50. widoczna była ożywiona działalność J. Retingera, któremu przypisuje się miano polskiego Ojca Europy [Pieczewski 2008]. Efektami jego działalności było powstanie wielu organizacji oraz podmiotów w których pracach uczestniczył, m.in. Europejska Liga Współpracy Gospodarczej (sekretarz generalny do 1949), Komitet Koordynacyjny Ruchów Międzynarodowych na rzecz Jedności Europejskiej (sekretarz generalny do 1952), Kongres Haski (maj 1948, sekretarz honorowy), ponadto Rada Europy, Kolegium Europejskie w Brugii, Europejskie Centrum Kultury, Komisja do spraw Krajów Europy Środkowej i Wschodniej przy Ruchu Europejskim (pomysłodawca i twórca) oraz Komitet Specjalny do spraw Europy Wschodniej [Bar 2012, s. 27-28].

Lata 60. związane są z czynną działalnością na emigracji, również publicystyczną, w celu zjednoczenia Polski z Europą takich myślicieli jak: A. Bregman [1962, 1963] oraz E. Raczyński, który zapoczątkował Polski Komitet Ruchu Europejskiego w 1964 roku. Temat zjednoczenia Europy pojawiał się kolejno w 1964 przy okazji konferencji Ruchu z udziałem 14 Polaków, w 1966 roku z okazji Tysiąclecia Chrztu Polski na Światowym Zjeździe Polski Walczącej odbywającym się w Londynie. Z tej okazji wydano również broszurę autorstwa M. Gamarnikowa [1966] podnoszącą m.in. tematy integracji europejskiej [Bar 2012, s. 28].

J. Bar [2012] zauważa, że w okresie powojennym dyskusja o kwestiach zjednoczeniowych była stale żywa wśród polskiej emigracji, czego dowodem są zarówno przedstawione przykłady publikacji i czasopism. Poza J. Retingerem praktycznie żaden z Polaków nie miał realnego wpływu na procesy integracyjne, które w tamtych czasach, lata 50. i 60. nabierały rzeczywistych kształtów w zachodniej części Europy. W kolejnych latach, 70. i 80. dyskusje o integracji stopniowo gasły, by na nowo odrodzić się po 1989 roku.

Równolegle do żywej dyskusji w środowisku emigracyjnym o integracji Polski z Europą, polskie państwowe media od początku okresu powojennego pomijały temat europejskiej jedności. Pojawiały się sporadyczne wyjątki od tej reguły. Jednym z nich był krótki okres po podpisaniu Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy Europejskiej w Helsinkach w 1975 roku. Zarówno poprawność polityczna jak i państwowa propaganda pozwoliła aby na przełomie lipca i sierpnia nadać artykuły propagandowe traktujące o początku nowego rozdziału w historii Europy i pokojowym współistnieniu państw o odmiennych ustrojach społeczno-politycznych [Bar 2012, s. 28]. Kolejną wzmianką o której wspomina J. Bar [2012] było propagandowe przedstawienie w mediach państwowych sukcesu i wyższości integracji socjalistycznej w kontekście kryzysu energetycznego na Zachodzie. Pod koniec lat 70. istotny impuls wobec idei integracji ze strony przedstawicieli polskiej myśli pojawił się w nauczaniu Jana Pawła II, kiedy wspominał podczas

swoich pielgrzymek do Polski m.in. o duchowej jedności Europy składającej się z tradycji wschodu i zachodu.

W skali całego okresu powojennego aż do 1989 wspomniane sytuacje były zdecydowanymi epizodami, zaś regułą było pomijanie tematu integracji europejskiej [Bar 2012, s. 29-30].

Podsumowanie

Wraz z rokiem 1989 nastąpił przełom w relacjach wschodu i zachodu Europy. Za kluczowy moment, istotny w skali całego bloku wschodniego można uznać przemówienie M. Gorbaczowa w Strasburgu na forum Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Od początku lat 90., aż po dzień dzisiejszy, w kontekście idei integracji, widoczny jest ponowny ożywiony dyskurs na temat realnego członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Jest to dyskusja na temat tego, co jest urzeczywistnieniem polskiej myśli integracyjnej, która pojawiła się już 500 lat temu.

W niniejszej pracy przedstawiono wkład najważniejszych polskich myślicieli w rozwój idei integracji europejskiej. W analizach wkładu polskiej myśli politycznej w tworzenie idei europejskiej jedności kluczowe są również dwa aspekty: język w jakim były publikowane prace oraz pozycja ich autorów w Europie. Oba czynniki mogły mieć istotny wpływ na dotarcie polskich idei do odbiorców spoza Polski. W XVII wieku S. Leszczyński znany był na zachodzie Europy, publikował również w języku francuskim, w wieku XIX polscy romantycy na emigracji docierali głównie do kręgów słowiańskich, pod koniec lat 50. XIX wieku uznanie uzyskał S. Buszczyński, publikujący w języku francuskim.

Podsumowując, można uznać, iż idea zjednoczenia Europy jest bardzo silnie ugruntowana w polskiej tradycji intelektualnej. Pomysł zjednoczenia państw kontynentu był inspiracją dla polskich polityków, uczonych, publicystów i intelektualistów co najmniej od XVI wieku. Wiele z propozycji które miały okazję wyjść na światło dzienne, po uwzględnieniu czynników czasowych, wydaje się być dziś niezwykle aktualnymi. Biorąc pod uwagę kryzys i problemy jakie pojawiają się obecnie w procesie integracji europejskiej, pozostaje żywić nadzieję, iż współcześni intelektualiści będą w stanie korzystać z dorobku prointegracyjnych przymysłów w celu utrzymania pokoju na kontynencie oraz uzyskania dobrobytu społeczeństwa europejskiego.

Literatura

Monografie i syntezy:

- Baczkowski K. [1995], *Idea jedności europejskiej w średniowieczu*, [w:] *Z dziejów prób integracji europejskiej. Od średniowiecza do współczesności*, red. M. Pułaski, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego nr 118, Kraków.
- Bar J. [2012], *Wkład polskiej myśli politycznej w budowanie idei europejskiej jedności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków.
- Borzym A., Sadowski J. [2007], *Polscy Ojcowie Europy*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa.
- Eberhardt P. [2010], *Polscy prekursorzy idei zjednoczenia politycznego Europy*, Przegląd geograficzny, Warszawa, http://rcin.org.pl/Content/978/Wa51_12458_r2010-t82-z4_Przegląd-Geograficzny-Eberhardt.pdf, dostęp: 25.02.2017.
- Łukasiewicz S. [2007], *O jedność Europy. Antologia polskiej XX-wiecznej myśli europejskiej*, Warszawa 2007.
- Pieczewski A. [2008], *Działalność Józefa Retingera na rzecz integracji europejskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Witkowski G. [2001], *Ojcowie Europy. Udział Polaków w procesie integracji kontynentu*, Wydawnictwo Kontrast, Warszawa.

Przytoczone teksty źródłowe:

- Bregman A. [1962], *Polska, Niemcy i Zjednoczona Europa*, Wydawnictwo Polonia Book Fund, Londyn.
- Bregman A. [1963], *Polska i Nowa Europa*, Wydawnictwo Polonia Book Fund, Londyn.
- Buszczyński S. [1867], *La decadence de L'Europe, (Upadek Europy [1895])*, Wydawnictwo Drukarni Związkowej, Kraków.
- Chabielski M. [1615], *Pobudka narodów chrześcijańskich na podniesienie wojny przeciwko nieprzyjacielowi Krzyża Świętego*, Wydawnictwo Drukarnia Mikołaja Loba, Kraków, (starodruk, Biblioteka Jagiellońska).
- Czartoryski A.J. [1827], *Essai sur la diplomatie*, tłumaczenie: Z. Dąbrowska, *Szkic o dyplomacji* [2004], Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza Kucharski, Paryż-Toruń.
- Garnikow M. [1966], *Polska, Wspólny Rynek i Zjednoczona Europa: próba perspektywicznej analizy*, Wydawnictwo Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego, Londyn.

- Gordaszewski Z. E. [1848], *Fédération générale des États libres, dédiée aux amis du peuple*, Paryż, wydanie współczesne: *Powszechna federacja wolnych państw* [w:] *Polskie wizje Europy w XIX i XX wieku*, P. Loew [2004], Wrocław.
- Huberman B. [1925], *Mein Weg zu Paneuropa*, Wiedeń.
- Jastrzębowski W. B. [1831], *Traktat o wiecznym przymierzu między narodami ucywilizowanymi: konstytucja dla Europy*, wydanie współczesne [1985], Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Kelles-Krauz K. [1903], *Socjalizm a pokój europejski*.
- Kłoczowski J., Kras P., Łaskiewicz H. [1999], *Unia lubelska i tradycje integracyjne w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wydawnictwo Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin.
- Kołątaj H. [1808], *Uwagi nad teraźniejszym położeniem tej części ziemi polskiej, którą od traktatu tylżyckiego zaczęto nazywać Księstwem warszawskim*, Lipsk-Warszawa.
- Lednicki A. [1929], *Paneuropa*, Wydawnictwo Polska Pacyfistyczna. Organ przyjaciół Paneuropy.
- Leszczyński S. [1748/1763], *Mémorial de l'affermissement de la paix generale*, tłumaczenie i wydanie: Życki J., Zaleski A. [1932], Wydawnictwo Kwartalnik Sprawy Obce, Zeszyt nr 8, czerwiec 1932, Warszawa.
- Limanowski B. [1906], *Naród i państwo*, Wydawnictwo Drukarnia Narodowa, Kraków.
- Miechowita M. vel Maciej z Miechowa [1517], *Opis Sarmacji azjatyckiej i europejskiej*, tłumaczenie: T. Bieńkowski [1972], Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mühlstein A. [1940], *The United States of Central Europe*, „New Europe and World Reconstruction”, Nowy Jork.
- Romer E. vel Chyszowski J. [1942], *Federalizm a imperializm – rozważania geopolityczne*, Wydawnictwo Ruchu Zachodniosłowiańskiego, Edynburg.
- Skrzetuski K.J. [1775], *Projekt, czyli ułożenie nieprzerwanego w Europie pokoju*, [w:] *Historia polityczna dla szlachetnej młodzieży*, Warszawa.
- Staszic S. [1815], *Myśli o równowadze politycznej Europy*, [w:] *Dzieła Stanisława Staszica*, Tom 4, Warszawa.
- Worcell S. [1849], *Polska a Węgry*, Czasopismo: Demokrat Polski, artykuły z dnia: 23 czerwca, 14 lipca, 28 lipca 1849 roku.